

Udržování míru ve změněném světě (Bezpečnostní architektura na Středním východě)

Izraelský stát vznikl rozhodnutím VS OSN z r. 1947. Jeho existence je stále doprovázena trvalým ohrožením ze strany sousedních arabských států (válek 1948-49, 1956, 1967, 1973). I po separátním míru s Egyptem (1979) a uspořádání vztahů s Jordánskem trvá napětí na hranicích se Sýrií a Libanem a na tzv. okupovaných územích. Proto zde nikdy nebyly podceňovány otázky bezpečnosti, věrohodnosti odstranění možného agresora, vojenského umění a strategie. Této problematice se věnuje celá řada nejen veřejných, ale i soukromých institucí, organizací a univerzit. Jednou z nich je i nadační středisko strategických studií JAFEE CENTER FOR STRATEGIC STUDIES v Tel Avivu, pojmenované po předsedovi správní rady střediska, panu Melvinu Jaffee, který na zřízení střediska věnoval značnou sumu peněz. Je to nestátní instituce, což jí umožňuje zachovat si svobodný, nestranný a nezávislý pohled na všechny problémy týkající se mezinárodní problematiky a bezpečnosti Izraele.

V červnu 1996 Ústav obranných studií AČR přivítal návštěvu z Jaffova střediska strategických studií v Tel Avivu, pana dr. Ephraima Kama, zástupce vedoucího střediska, který seznámil pracovníky ústavu jak s činností střediska, tak se současným stavem mírového procesu na Středním východě, se změnami světové strategické rovnováhy, způsobené rozpadem a vyřazením Sovětského svazu jako světové supervelmoci. Následující příspěvek je redakčně zpracován a upraven podle záznamu přednášky pana dr. E. Kama v Ústavu obranných studií AČR a Ústavu mezinárodních vztahů.

Rád bych nastínil hlavní strategické linie, které vykryštalizovaly v průběhu posledních deseti až patnácti let, a také bych se podíval i trochu do budoucna.

Střední východ poloviny devadesátých let je zcela jinou oblastí, než jsme ji všichni znali. Myslím si, že to není ani novým izraelským premiérem, ani novými úkoly, které budeme řešit. Je to tím, že dnes všichni žijeme v světě revolučních změn. Střední východ je jiný ze tří hledisek:

- ① Promítla se zde výrazně změněná role světových supervelmocí. Jsou to změny týkající se rozdělení moci, rovnováhy moci.
- ② Změnilo se těžiště napětí v této oblasti.
- ③ Je to změna obsahu vnitřních konfliktů, které země v tomto regionu v posledním desetiletí řešily.

Změna velmocenské rovnováhy

Konkrétně nejdůležitější příčiny všech změn, které se odehrály v tomto regionu v posledních deseti či patnácti letech, byly tyto:

- rozpad Sovětského svazu,
- vzrůst pokračující nestability v oblasti Perského zálivu,
- relativní pokles intenzity izraelsko-arabského konfliktu
- vnitřní problémy, které stojí před zeměmi Středního východu.

Ačkoliv rozpad Sovětského svazu má mnoho aspektů, pro nás tím nejdůležitějším aspektem jsou vztahy mezi supervelmocemi, které zasahují i na Střední východ.

Velmi silná rivalita existující mezi dvěma supervelmocemi, Spojenými státy a Sovětským svazem, nyní Ruskem, měla na Středním východě vážné důsledky pro všechny země v tomto regionu. Velmocenské vlivy samozřejmě existují stále, ale *Spojené státy, jako vedoucí světová mocnost, zde již nemají žádného soupeře* a Rusko je v tomto regionu méně aktivní. V minulosti se Sovětský svaz velmi angažoval, co se týče dodávek zbraní či vojenské pomoci. To se změnilo, a hlavně poklesly dodávky zbraní arabským státům.

Další změnou je *snížení veškeré podpory zejména radikálním arabským státům* (tj. státům jako jsou Sýrie, Irák, Alžírsko, Libye, někdy je mezi ně řazen i Jižní Jemen), které se dříve těšily značné podpoře. Radikální režimy ve státech jako je Irák či Libye, se nemohou opírat o Rusko, takže bývalé rozdělení arabských zemí na prosovětské, proamerické či prozápadní již neexistuje. Tato podpora představovala nejen zmiňované dodávky zbraní, ale také politickou podporu, mezinárodní sympatie. Představovala jasný, vyhraněný závazek, angažovanost; byl to sice problematický závazek, ale vždy se rozumělo samo sebou, že Sovětský svaz nenechá tyto státy na holičkách.

Rusko nemá žádné závazky podporovat Sýrii, nemá s ní ani žádné zvláštní vztahy, což znamená částečné zhroucení jejího bezpečnostního konceptu. Nízká ruská podpora tedy způsobuje, že riziko války arabských států proti Izraeli, speciálně Sýrie proti Izraeli, je na nízké úrovni.

Mírový proces je výsledkem desetiletí proměn

Existence arabsko-izraelského konfliktu až do poloviny padesátých let byla v této oblasti tím nejdůležitějším zdrojem napětí. Na jedné straně byly arabské mocnosti, na druhé straně Izrael, v pozadí stály dvě světové supervelmoci. To se v posledních deseti patnácti letech změnilo. Změna začala již na konci sedmdesátých let, v roce 1979, kdy Egypt uzavřel v Camp Davidu mírovou smlouvu s Izraelem. Egypt se tím ocitl v jisté izolaci, ale v posledních třech nebo čtyřech letech nastal jistý průlom. Egypt se stal pro ostatní arabské státy příkladem. Dnes s nimi má Izrael daleko lepší vztahy než v minulosti, včetně Jordánska i Palestinců, samozřejmě i s některými umírněnými vládami v arabských emirátech v Perském zálivu a některými dalšími státy. Zlepšené vztahy sice nepřivodí konec izraelsko-arabského konfliktu, ale situace bude v mnoha ohledech jiná.

S Jordánskem byla uzavřena mírová smlouva v r. 1994. Jordánsko ztratilo v roce 1967 území, které mu bylo mírovými smlouvami vráceno. S Egyptem byly spory také vyřešeny vrácením území zabraného v tzv. šestidenní válce v roce 1967. Při uzavírání mírových smluv s jinými arabskými státy Izrael územní spory nemá a proto jsou uzavírány v podstatě bez větších potíží.

Jediným problémem zůstává Sýrie. Jedná se o vrácení Golanských výšin, které mají pro Izrael nesmírný strategický význam. Předcházející vládnoucí strana měla ve svém

politickém programu vrácení převážné většiny Golanských výšin, za předpokladu, že bude uzavřena skutečná mírová smlouva, což se ovšem zatím nepodařilo.

Osud mírového procesu také komplikuje skutečnost, že syrský prezident armádní generál Háfiz Asad není vstřícný, na rozdíl například od Anwara Sadata se vyhýbá veřejnému vystoupení pro izraelský lid; takové chování vzbuzuje nedůvěru a ztěžuje uzavření a plnění mírových smluv.

Otázka Libanonu je v těchto souvislostech druhořadá. Izrael se začal stahovat z Libanonu v roce 1985. Libanonská vláda je bezmocná, nemá kontrolu nad oblastmi na jihu, a vždy udělá to, co jí řekne Sýrie. Proto nemá smysl s ní jednat. Bude-li uzavřena skutečná mírová smlouva se Sýrií, smlouvy s Libanonem budou následovat.

Se státy, se kterými Izrael uzavřel mírové smlouvy, má velmi dobré vztahy, někdy jsou to vztahy téměř jako mezi spojenci. Izrael např. pomáhá modernizovat jejich vojenskou výzbroj a výstroj, vybavuje letectvo americkou elektronikou. Jaffovo středisko strategických studií pořádá výměnné, reciproční přednášky a poměrně dobře spolupracuje s institucemi podobného druhu v Egyptě a Jordánsku. Dobrá spolupráce je i s dalšími zeměmi, třeba s Etiopií.

Jsou zde i jiné komplikace, zdánlivě nevojenské. Arabské státy si od mírových smluv s Izraelem mj. slibovaly i zvýšení své životní úrovně, hospodářské oživení, rozšíření styků se světem a zejména se Spojenými státy. Co se týče životní úrovně, hrubý národní produkt Izraele je na hlavu 15 000 amerických dolarů, ale např. Egypt má na důchod na hlavu kolem šesti set dolarů, Sýrie asi tisíc dolarů atd. Očekávané ekonomické zlepšení bohužel nenastalo.

Jedním z charakteristických rysů současné situace je snížení militantních řešení jak z arabské, tak izraelské strany. Nevím jaký druh míru mezi Izraelem a arabskými státy nastane, pokud tedy nastane, ale věřím, že existuje velká šance, aby mírový proces s Palestinci a se Sýrií v příští dekádě pokračoval. V každém případě návratem k umírněnému řešení riziko konfliktu mezi Izraelem a arabskými státy nezmizelo, pouze se značně snížilo.

Hospodářské potíže a islámský radikalismus

Další změnou, o které bych se rád zmínil, je vnitřní situace v arabských státech. Nastala uprostřed osmdesátých let, kdy v mnoha arabských státech propukly hospodářské krize. Hlavním důvodem těchto hospodářských krizí v téměř všech arabských zemích byla více či méně situace na trhu s ropou, to jest pokles cen ropy. Krize začala ve státech vyvážejících naftu v oblasti Perského zálivu, včetně Saúdské Arábie, ale velmi brzy nepřímo ovlivnila i ostatní arabské státy. Po r. 1985 nastává pokles cen, který pokračuje dodnes, což má za následek, že před většinou arabských států vyvstávají vnitřní problémy. Na prvním místě jsou to samozřejmě ekonomické, potom sociální problémy. Za prvé je arabské obyvatelstvo zklamáno vládnoucími režimy, svým podílem na společenském bohatství, za druhé jsou lidé v arabských státech nespokojeni se svými vládami, žádají více demokracie, větší podíl na moci atd.

Velmi důležitou změnou je v této souvislosti vzestup islámského radikalismu, což je také velice důležitý trend na konci osmdesátých let a začátku devadesátých. Ovšem v žádné z těchto zemí se radikální islámské hnutí přímo k moci nedostalo, s výjimkou Súdánu. Ve většině arabských zemí se radikální islámské hnutí stalo důležitým politickým faktorem,

zvláště je problémem v Alžírsku, kde probíhá občanská válka, v Egyptě, kde radikální islámské hnutí používá násilné, vojenské prostředky a pokouší se destabilizovat režim. A v menší míře také dalších zemích jako Jordánsko, Libanon, Tunís, Maroko, Libye, Irák, Saúdská Arábie, Kuvajt, oporu má také mezi Palestinci na Izraelu kontrolovaných územích.

Vnitřní problémy mohou způsobit i změnu některých vlád v této oblasti, například ve středu regionu je to egyptská vláda; neříkám, že se změní, ale i s takovou eventualitou musíme počítat.

Nejistá stabilita

Každý jistě ví, že předpovědi týkající se stability na Středním východě jsou velice obtížným úkolem. Když se dívám zpět, řekl bych, že od konce padesátých, začátku šedesátých let tím, co charakterizovalo arabské režimy byla nestabilita. Režimy byly vnitřně i vnějšně rozděleny ekonomicky, politicky, rasově a nábožensky. Některé nově vzniklé režimy se zhroutily do roka.

Od konce sedmdesátých let je většina arabských států stabilních. Ve skutečnosti je mnoho arabských vlád u moci už od sedmdesátých let. Bylo zavražděno mnoho arabských vůdců. Saúdskoarabský král Faisal v roce 1975, egyptský prezident Anwar Sadat v r. 1981, ale i v těch případech, kdy byli zavražděni státní představitelé, se režim nezměnil. Všechny režimy na arabském Středním východě jsou zatím více méně stabilní. Dvěma výjimkami jsou súdánský režim a jemenský režim. Překvapivým fenoménem je irácký prezident Saddám Husajn, který zůstal u moci i po porážce v Perském zálivu. Je více než pět let po porážce a on je stále u moci.

I když jsou to stabilní režimy, mnoho z nich má ekonomické problémy a obyvatelstvo požaduje nápravu, respektive novou vládu. Členové mnoha vlád už nejsou žádní mladíci. Tito lidé jsou u moci čtyřicet či čtyřiačtyřicet let, asi tak od poloviny šedesátých let, což představuje biologický faktor, který má vliv na jejich stabilitu.

Situace se také změnila v oblasti v Perském zálivu. Změnila se díky dvěma základním věcem. První je ta, že irácký režim, který je radikální, religiozní, fanatický a ideologicky motivovaný, se rozhodl na Středním východě, v muslimském regionu světa, změnit status quo. Tento režim ovlivňuje mezinárodně politicky mnoho sfér: politickou, ekonomickou, terorismus. Ovlivňuje především sousedy Íránu. Vzestup iráckého režimu je první změnou. Druhou změnou je změna mezinárodního postavení režimu Saddáma Husajna po prohrané válce v Zálivu. Jsou to dva radikální režimy, které jsou sice odlišné, ale každý z nich chce měnit statu quo, Írán i Irák. A třetí země - arabské emiráty vedené Saúdskou Arábií, saúdským králem Fahdem, jsou vojensky příliš slabé, než aby zadržovaly tyto dvě strany, Írán a Irák.

To proměnilo celou strukturu politického prostředí v Perském zálivu. Je to daleko nestabilnější situace, než v následných letech po válce v Perském zálivu, kdy byly obě země zadržovány americkými divizemi.

Situace v Iráku a Íránu je abnormální: je zde nízký stupeň mezinárodně politické rovnováhy, který byl jistou dobu vyrovnáván americkými jednotkami v Zálivu. Poražený Irák je oslaben politicky, ekonomicky, vojensky. Je to nenormální situace, neboť tento nejdůležitější arabský stát je izolován, je mimo politickou hru na Středním východě. To se ale v několika málo letech jistě změní, protože taková situace nemůže trvat stále. Po

odchodu Saddáma Husajna supervelmoc, jakou jsou Spojené státy, nebude mít jinou možnost, než konečně uvolnit sankce uvalené na Irák; ne najednou, ale postupně a pomalu. Obecný odhad je takový, že sankce budou zrušeny, ne všeobecně a úplně, ale především vojenské a politické, trvající od roku 1992.

Z druhé strany je Írán, jenž je velkou hrozbou nejen pro supervelmoci, zejména pro Spojené státy, ale i pro Izrael. Současný problém tkví v tom, že íránská vláda podporuje terorismus. Pokud v budoucnu Írán zesílí, bude mít lepší jak konvenční, tak atomové zbraně. Odhad je, že navzdory nejrůznějším překážkám a potížím, Írán tyto kapacity získá asi v polovině příštího století. Nezmění-li se vládnoucí režimy Iráku a Íránu, mohou řízené střely dlouhého doletu, které se tyto státy snaží získat, představovat pro Izrael velkou hrozbu. Právě tehdy by Irák mohl mírnit zahraničně politické tendence Íránu. Pro Írán by byl nejvýhodnější umírněný režim, asi jako byl šáhův.

Na závěr se zde musím zmínit také o jaderném aspektu. Až doposud je Izrael jedinou zemí na Středním východě, která má odpovídající jaderné kapacity. Žádný arabský stát takové kapacity nemá, a ani není blízko k jejich získání. Irák a Írán, aspirující na takové kapacity, jsou oslabeny, a to především raketovým útokem na irácký jaderný reaktor v r. 1981. Zbytek jaderných kapacit byl zničen po porážce Iráku ve válce v Perském zálivu v r. 1991.

Irák i Írán mají svůj jaderný program, a to v budoucnosti bude představovat vážný problém, neboť se mu budou oba státy zřejmě věnovat více než v minulosti, což přivedí další změnu rovnováhy sil. Izrael se nebojí terorismu, ten představuje maximálně strategické ohrožení, ale jsou to jaderné zbraně, které představují ohrožení samé existence Státu Izrael.

Poznámka:

O Izraeli, zejména o československé pomoci při jeho vzniku, jsme psali ve Vojenských rozhledech již před několika lety v čísle 9/93.

-red-